

dens behov. Men samtidigt känner ju många och delvis motsatta behov av museer. Museer förmedlar också många slags historier, på många olika plan. Här finns en utmaning för fortsatt teoretiserande.

Genomgående har även dessa böcker satt utställningar i centrum. Det gör också *Det bekönade museet*. Synd eftersom utställningarna ofta kommer sent i den process som kulturarvsskapandet är, men också för att utställningar inte minst för många läns museer och kommunala museer endast är en del av verksamheten. Varför inte en enda artikel om verksamheten rörande det materiella kulturarvet utanför museiväggar? Här arbetar många museimän och mycket pengar är i omlopp. Här sker stora och viktiga urvalsprinciper bland byggnader och landskap och här läggs grunden i många fall för vad som är möjligt att sedan förmedla i utställningar. I varje samhällselig aktivitet, som exempelvis ett kulturlandskap, finns en genusrelation. Givetvis är detta en utmaning på ett museologiskt plan, men även på ett empiriskt och ett epistemologiskt plan för museerna. Som jag ser det måste museerna här själva formulera forskningsfrågor och ta på sig ett forskaransvar. Om man nu önskar ta genus på allvar?

Irène A. Flygare

Upplandsmuseet, Uppsala
irene.flygare@upplandsmuseet.se

Caroline Ranby: *Krappertup mellan renässans och skiftesreformer. Vol. 1: Borgen och byarna 1550–1850, Gyllenstiernska Krappertupstiftelsen, Nyhamnsläge, 2003, 410 s., ISBN 91-87944-10-3; vol. 2: Gårdarna och gatehusen, Katalog med byggnadshistorisk beskrivning, Gyllenstiernska Krappertupstiftelsen, Nyhamnsläge, 2003, s. 421-742, ISBN 91-87944-11-1.*

År 2003 utkom ett tvåbandsverk om Krappertups slott och gods författat av antikvarien Caroline Ranby, den förmodligen största kännaren av Krappertup med omgivningar.

Ranby fick nämligen år 1993 uppdraget att slutföra den inventering av Krappertup som hade påbörjats två år tidigare på initiativ av Gyllenstiernska Krappertupstiftelsen, ett arbete som några år senare avrapporterades i bokform. Efter detta erbjöds hon fortsatt anställning för att utföra en bebyggelsehistorisk studie, och det är denna som nu föreligger.

Verket innehåller som sagt två band om tillsammans hela 742 sidor. Första bandet innehåller en beskrivning och analys av bebyggelsen på godset, och då inte bara huvudbyggnaden, borgen, utan även ekonomibyggnader och underlydande bondgårdar och gatehus. Andra bandet utgörs av en katalog med beskrivningar av de enskilda gårdarnas bebyggelse under 1700- och 1800-talen, samt not-, käll- och litteraturförteckning.

Det skall redan från början sägas att detta är ett imponerade verk, i såväl text som bild. Det ligger mycket mödosamt arbete bakom alla dessa inventeringar och arkivstudier, för att inte tala om skrivandet i sig. Boken är också smakfullt formgiven med fotografier, kartor, ritningar och övriga illustrationer av hög kvalitet. Det första läsaren möter är det vackra omslaget, en 1800-talsmålning av Krappertupsborgen omgiven av havet, skogen, åkermarken, boskapen och människorna, och

som på ett utmärkt sätt illustrerar vad detta verk innehåller, nämligen en bebyggelsehistorisk skildring utifrån ett kulturhistoriskt perspektiv.

För syftet med detta verk är enligt Ranby att utreda huvudgårdens byggnadshistoria och ”sätta utvecklingen på borgen i relation till utvecklingen i den omgivande bygden” (s. 19f), att beskriva och analysera bebyggelseutvecklingen i byarna, samt att diskutera vilka faktorer som påverkade bebyggelseutvecklingen, för att ”nä en förklaring eller hypotes till varför det såg ut som det gjorde” (s. 26).

Det är med andra ord ingen liten uppgift som Ranby har tagit sig an. Slottet, ekonomibyggnader, bondbyar, gatehus, och fiskeläger i Brunnby socken skall inte bara beskrivas utan utvecklingen under de 200 åren mellan 1650 och 1850 skall också förklaras, och det utifrån politiska, ekonomiska, topografiska, kulturella och sociala aspekter. Speciellt intresserad är hon av godssystemets varierande funktioner, aktörers möjlighet att påverka, och blandningen av nyheter och traditioner (s. 22f).

Det säger sig självt att en person inte kan omfamna all den forskning som finns inom dessa olika fält. Nu är det visserligen inte fråga om ett strikt vetenskapligt verk, utan hennes anslag är ju snarare kulturhistoriskt, men jag undrar ändå om det inte hade varit bättre om hon hade begränsat antalet perspektiv något. Detta blir uppenbart när hon presenterar forskningsläget, som i boken upptar endast tre sidor.

För mig som är ekonomisk historiker är det med viss förvåning som jag tar del av forskningsläget. Om man nu önskar försöka förklara ett gods bebyggelseutveckling utifrån bl.a. ett ekonomiskt och socialt perspektiv borde väl man rimligtvis försöka fånga in vad som hände på godsen och i det omgivande samhället under denna tid. Men här finns i princip ingenting om 1700- och 1800-talets agrara revolution som förändrade både landsbygd och samhälle i grunden, och som sammanfattats så utmärkt

av bl.a. Lars Magnusson (1996) och Carl-Johan Gadd (2000). Viktiga händelser såsom nyodling, hemmansklyvning, produktionsökning, specialisering, arbetsdelning, social skiktning, och övergång till stordrift berörs inte alls eller bara i förbigående. I Ranbys ögon är den agrara revolutionen något som inleds i mitten av 1800-talet, och som därför inte är av intresse, för hon begränsar sin studie i tid fram till år 1850, då "bylandskapet upplöstes" i och med skiftet (s. 21). Denna fastlåsning vid tiden före och efter år 1850 genomsyrar många av resonemangen i boken, och det är synd, för det händer uppenbarligen en hel del på Krapperup under 1700- och 1800-talen som kanske bäst kan förklaras med förändringar i ekonomi, jordbruk och hushåll.

Även en del av de andra perspektiven skulle kanske kunna ha nyttjats bättre i den analysen av bebyggelsen, något som jag återkommer till längre fram.

Nej, styrkan i Ranbys verk ligger snarare i de beskrivande partierna, och det är de som lyfter verket och gör det till något läsvärt och intressant. Hennes rekonstruktioner av bebyggelsen på Krapperup med dess bondgårdar är imponerade. Inte minst har hon här skapat något som kan ligga till grund för fortsatta undersökningar kring i synnerhet den skånska bondebbyggelsen.

Speciellt glädjande är att Ranby har använt sig av det historiska källmaterialet i form av syneprotokoll, kartor, arrendekontrakt, inventariehandlingar och räkenskaper, som sedan har kombinerats med arkeologiska undersökningar, bildmaterial och hennes egna iakttagelser. Här finns bland annat en utmärkt genomgång av tolkningsproblem vid användandet av syneprotokoll. Hon skall också ha mycket beröm för de många rekonstruktionsritningar som fyller verket och som förtydligar resultaten.

Verket omfattar som sagt över 700 sidor och att här försöka redogöra för de många olika slutsatserna låter sig inte göras, utan jag

tänkte här bara kommentera en del av resultaten.

En stor del av första bandet ägnas åt slottet och det är en initierad genomgång som Ranby gör, ibland till och med kanske litet för detaljerad. Är man inte bekant med byggnaden som sådan är det svårt att hänga med i vilka rum som avses, deras läge i förhållande till varandra, och vilka fönster- och dörröppningar som murades igen eller togs upp. Dessa mer antikvariska partier uppvägs dock av de glimtar som hon ger av byggnadens underhåll och funktionsindelning, och som tillför en förståelse för hur huset har använts. Dit hör till exempel beskrivningarna av hur De la Gardies barockpalats började förfalla redan efter 10 år, beroende på ekonomiska bekymmer, slarviga hantverkare, dåliga byggnadsmaterial och en illojal inspektör (s. 173ff), eller hur man under 1700-talet av pragmatiska skäl använde salarna i slottet till att torka malt i (s. 215).

När det gäller slottets funktionsindelning och dess förändring över tid saknar jag dock viktig information. När Ranby nu lagt ned så stort arbete på att beskriva slottets byggnadshistoria, är det synd att hon inte mer ingående diskuterar *varför* ombyggnaderna skedde. Det finns ju bland konsthistoriker en ganska god kunskap om hur slott och herrgårdar varit disponerade, liksom om de tankar som styrde hur ekonomi-, bostads- och representationsutrymmen skulle ligga i förhållande till varandra. En genomgång av hur idealen har förändrats hade kunnat ge mer kunskap om hur de olika ägarna resonerade när de byggde om och inredde slottet.

På det stora hela är dock avsnittet om slottet och dess byggnadshistoria välskrivet och intressant, med många trevliga utblickar och diskussioner.

Nästa stora avsnitt gäller godset, och då i synnerhet den del av godset som låg i Brunnby socken. Denna del innehåller mycket spännande resultat om gårdars och byggnaders utveckling, mest

beroende på att hon till största del använder sig av syneprotokoll, som mer än något annat källmaterial kan belysa bebyggelsehistoriska förändringar över tid. Men som jag redan antytt saknar jag här det agrarhistoriska perspektivet, som tydligare hade kunnat förklara varför gårdar och byggnader utvecklades som de gjorde.

Avsnittet inleds med en genomgång av hur många underlydande enheter som fanns i socknen, och det visar sig att under loppet av 1700-talet ökade både antalet frälsegårdar, fiskarstugor och gatehus kraftigt; de sistnämndas antal fyrdubblades t.ex. under seklet (s. 275). Ranby skriver också att det pågick en proletarisering vid denna tid, och det fanns en ekonomisk tillväxt under seklet, men kopplar inte ihop detta närmare med godsets eller det omgivande samhällets utveckling. Denna proletarisering och ekonomiska tillväxt är inte det enda tecknen på att landsbygden i Brunnby var stadd i förändring redan under 1700-talet, att socknen hade nåtts av den agrara revolutionen. Av hennes inledningskapitel framgår t.ex. att socknen hade en mycket hög uppodlingsgrad redan vid seklets mitt, och att här fanns för litet ängsmark och svår skogsbrist (s. 63ff), alla typiska drag för slättbygder under den agrara revolutionen. Som orsak till skogsbristen anger hon uthuggningar, stormskador och stenkolsbrytning, men var den inte i själva verket till stor del beroende på en pågående nyodlingsverksamhet?

Med vetskap om att jordbruket utvecklades redan under 1700-talet blir också hennes resultat lättare att förstå. Hon noterar till exempel att det blev allt vanligare med dubbelgårdar, det vill säga gårdar med två hushåll och därmed också två bostadshus. Själv tolkar hon det som att allt fler människor tvingades dela på samma resurser (s. 290), men en rimligare slutsats är väl att gårdarna genom nyodlingen hade vuxit så att de kunde försörja två hushåll, och därmed klyvas?

Hon konstaterar också att gårdarna redan under 1700-talet utökades med fler huslångor, och att husen gjordes allt större, och även detta torde hänga samman med att gårdarna gradvis hade utökats genom nyodling. Byggnaderna i sig påverkades också av landskapets förändring, och Ranby kan bl.a. belägga att det under 1600-talet inte var ovanligt med timrade byggnader, vilka sedan under 1700-talet ersattes med korsvirke på grund av trädbristen, som ju i sin tur var en följd av nyodlingsverksamheten.

Avsnittet avslutas sedan med en mycket bra diskussion om byggnaderna på gårdarna. Här lyfter hon särskilt fram brukarnas stora pragmatism, hur de hela tiden tvingades anpassa bygghusen efter de övriga husen på tomten, och att återanvända material.

Sist i första bandet har hon en avslutande diskussion där hon försöker knyta samman slottet/godsägarna och godset/bönderna för att på sätt klagöra bebyggelseförändringarna. Jag tycker dock inte att hon lyckas förklara dem på ett tillfredsställande sätt. Bristen på de ekonomiska och sociala perspektiven har redan nämnts, och här ham-

nar hon i diskussion där hon på grundval av några få dokument från spridda tider diskuterar förhållandet mellan godsägare och underlydande och hur detta har påverkat gårdarnas bebyggelse. Denna diskussion innehåller en hel del motsägelsefulla uppgifter; ibland är bönderna aktörer med stort inflytande, ibland har de ingenting att säga till om. Intressant nog kan hon dock visa att det inte fanns några större skillnader mellan de hus som godsägarna hade byggnadsskyldighet för och de hus som bönderna själva uppförde. I mina ögon är detta bara ett tecken på att byggnaderna uppfattades som funktionella och väl anpassade till hushållets behov just då, och att det därför inte fanns någon anledning att bygga annorlunda, en slutsats som ligger väl i linje med Ranbys egen i kapitlet innan om människors pragmatism. Men här hänvisar hon istället till Finn Wernes marxistisk-nationalromantiska teori om böndernas konservatism, traditionsbundenhet, trögrörlighet och fientliga inställning till individuella initiativ, en teori som ju är oförenlig med vad vi idag vet om den agrara revolutionens förlopp och aktörer.

Det avslutande kapitlet i band 1 tillhör enligt min mening inte det bättre, och här märks det tydligt hur svårt det är att försöka analysera bebyggelseförändringar från många olika perspektiv samtidigt. Styrkan i Caroline Ranbys verk om Krapperup ligger framförallt i beskrivningarna och rekonstruktionerna, med all den nya kunskap som dessa tillför om den skånska bebyggelsen. Jag rekommenderar därför alla bebyggelsehistoriskt intresserade människor att läsa det.

Litteratur

Gadd, Carl-Johan, 2000, *Den agrara revolutionen 1700–1870*, Det svenska jordbrukets historia, band 3, Natur och Kultur/LTs förlag, Stockholm.

Magnusson, Lars, 1996, *Sveriges ekonomiska historia*, Tiden/Athena: Rabén Prisma, Stockholm.

Göran Ulväng
Ekonomisk-historiska
institutionen
Uppsala universitet
goran.ulvang@ekhist.uu.se